

Margit Sutrop: "Praeguse koolihariduse suur viga on, et see ei anna õpilasele piisavalt võimalusi jõuda selgusele oma võimetes ja soovides. Abiturientid kurdavad, et nad ei tea, kes nad on ja mida tahavad."

Milleks filosoofia?

Kui tahame, et meie lapsed mõtleksid oma elu ja tegemiste üle järele, tuleks neile õpetada filosoofilist eetikat, mille keskne küsimus on antiikajast peale olnud "Kuidas peaks elama?".

M a r g i t S u t r o p

Tartu Ülikooli filosoofiaprofessor, eetikakeskuse juhataja

Mul on üks tuttav eesti keele õpetaja, kellega me kokku saades ikka paar lahet sõna vahetame. Kui ma esimesel septembril soovisin talle rõõmsalt palju õnne uue kooliaasta alguse puhul, urises ta kurjalt ja küsis, et mis õnn see ka on. Olin sellest reaktsioonist päris rabatud, sest olen lapsest saadik arvanud, et õpetajate jaoks on esimene september helge päev, mil nad saavad avada pidulikult klassiukse, võtta vastu lillekimpe ja rääkida oma õpilastele kõigest uuest ja huvitavast, mis neid algaval kooliaastal ees ootab. Loodan väga, et õpetajaid, kes teevad oma tööd vastumeelselt, on vähe. Õpetaja peaks tahtma olla valgu-se andja, kelle võimuses on avada õpilastele tarkuse varasalved ja juhatada neile kätte teets, mida mööda astuma hakates nad ei aimagi, kui lõputult pikk on hariduse tee.

Saksakeelne sõna *Bildung*, mis tähistab nii haridust, arenemist, moodustumist kui ka kujunemist, annab hästi edasi seda, mida õpetajalt oodatakse. Ta peab andma orientiirid ja aitama teha

teadlikke valikuid. Selleks, et täita oma missiooni, peab õpetaja ise tundma end haritlasena, mitte palgatöölise, käsutäitja või veel halvem – orjana. Saksa mõtleja Wilhelm von Humboldti sõnul on haritlane see, kes püüab "ümbritsevat maailma nii palju kui võimalik mõista ja sellega nii lähedalt kui võimalik ühendusse astuda". Õpetaja peab ise tundma elavat huvi maailma vastu, et seda huvi õpilastele edasi anda. Ta peab olema valmis vastu võtma kõike uut ja aitama ise seda uut kujundada. Haridus ei tähenda ainult teadmiste kuhjamist, vaid ka inimeste kujundamist ja kasvatamist.

Hariduse aluseks olevad väärtused

Hariduse sisu sõltub väärtustest, mida ühiskonnas hinnatakse. Inglise filosoof Bertrand Russell kirjutas 1926. aastal, et "haridus, mida me tahame anda oma lastele, peab sõltuma meie arusaamast, milline on ideaalne iseloom, ja sellest, millist rolli me loodame, et nad mängivad ühiskonnas. Patsifist ei soovi, et

lastele antaks militaristlikku haridust, kommunisti arusaam haridusest ei sarnane individualisti omaga". Võib arvata, et pluralistlikus ühiskonnas, kus väärtuskujutelmad pörkuvad, on kõrvuti ka erinevad arusaamad haridusest. Õpetajad erinevad samuti oma maailmavaate ja tõekspidamiste poolest. Siin ei ole küsimus ainult põlvkondlikus kuuluvuses, vaid ka ühe põlvkonna esindajate erinevates eelistustes ja arusaamades. Kuidas me saame aga eeldada, et hoolimata eri tõekspidamistest ja maailmavaatelistest uskumustest, suudavad õpetajad siiski anda edasi neid väärtusi, mida ühiskond hindab? Tundub, et konflikt on siia juba sisse programmeeritud.

Hariduse sisu on kokkuleppeline, see kujuneb igal ajal ja igal pool vaidlustes ja võitlustes, peegeldab ühiskonna poliitiliste ja ühiskondlike jõudude vahekorra ning on oma pika kujunemise tõttu tegelikult alati eilse päeva nägu. Hariduse sisuks on need väärtused, mida ühiskond pidas *eile* oluliseks. *Tänaseks* võivad meie arusaamad ja väärtused olla

muutunud, ent kui püüame nende järgi haridust ümber korraldada, saab see teoks alles *homme* ja *homme* pole ühiskond enam see, mis täna. Seega ei saa haridus kunagi vastata ühiskonna tänastele väärtustele. Mahajäämus on aga veelgi suurem seetõttu, et *täna* antakse *eilsetel* väärtustel põhinevat haridust *homme* aktiivset ühiskonnaelu elavatele inimestele.

Kas haridus on oma loomult alati vanamoeline ja ajast lootusetult maas? Kui peame silmas kokkuleppeid, mille alusel on koostatud aineprogrammid ja kirjutatud õpikud, siis need peegeldavad tõepoolest eilseid jõuvahekordi ja tõekspidamisi. Sama lugu on õpetajate haridusega, mis on paratamatult omandatud ajal, mil väärtustaevas paistsid hoopis teised tähed. Ja ometi ootame, et haridus, mida kool annab, aitab meie lastel orienteeruda homses maailmas.

See vastuolu on ületatav vaid siis, kui kool ja õpetajad ei püüa kujundada õpilast mitte oma väärtuste ja tõekspidamiste järgi, vaid toetavad tema kasvamist ja kujunemist tulevikuühiskonna liikmeks. Haridus peab andma orientiiri ja võime orienteeruda, valikud tuleb teha inimesel endal. Valikute aluseks on alati mingid väärtused. Muidugi ei saa kasvatajad salata maha oma väärtushinnanguid. Ent nad ei tohiks neid ka peale suruda ega pidada ainuvõimalikeks. Selle asemel, et näidata näpuga, mis on väärtuslik ja mis mitte, peaksid kasvatajad aitama lastel endil oma väärtustes selgusele jõuda. Õpetaja kui kasvataja ülesanne on toetada õpilase eneseotsinguid ja moraalse selgroo kasvatamist. Haridus annab inimesele teadmisi sellest, missugune on ümbritsev maailm, igaühe enda hooleks jääb ühenduste loomine maailmaga. Mida rohkem tunneb inimene lisaks ümbritsevatele maailmale ka iseennast, seda paremini ühenduste loomine õnnestub.

Paraku kannab meie praegune kooliharidus mineviku pitsarit. Kuigi Nõukogude sõjaline okupatsioon on ammu lõppenud, on haridusel raske saada lahti selleaegsetest väärtustest. Nõukogudeaegse hariduse alusväärtus oli lojaalsus. Tunnistati vaid absoluutseid tõesid ja kõike nähti mustvalgelt. Kuna küsimuste esitamist ja arutlemist ei peetud soovitatavaks, nõuti koolis faktide päheõpimist. Praeguseks oleme selle küll huk-

ka mõistnud, ent üleminek tuupimiskoolilt mõtlemiskoolile toimub palju aeglasmalt, kui iseseisvuse saabudes loodeti.

Nõukogudeaegsed väärtused peegelduvad ka igapäevases koolielus ja inimsuhetes. Koolivägivalla levik näitab, kui palju on nii õpilastes kui ka õpetajates sallimatust. Autonoomiat, st vabadust ja enesemääramisõigust ei austata õpilaste ega õpetajate puhul. Õpetajat käsutavad riik ja koolidirektor, õpilast õpetaja ja lapsevanem. Vaja oleks rohkem usaldust kõigis suhetes: õpilane-lapsevanem, õpilane-õpetaja, õpilane-õpilane, õpetaja-lapsevanem, õpetaja-õpetaja, õpetaja-direktor, õpetaja-riik. Oleme ebasümmeetriliste võimuhetega nii harjunud, et sageli ei märkagi, kuidas usalduse puudumine pärsib igasugust koostööd.

Väärtusõpetus koolis

Praeguse koolihariduse suur viga on, et see ei anna õpilasele piisavalt võimalusi jõuda selgusele oma võimetes ja soovides. Abituriendid kurdavad, et nad ei tea, kes nad on ja mida tahavad. Neil ei tule puudust teadmistest maailma, vaid iseenda kohta. Olles õppinud arvukalt loodusteadusi, teavad nad üht kui teist sellest, mis jääb neist väljapoole, aga liiga vähe sellest, missugused on nende võimalused astuda ühendusse välise maailmaga. Vaja on anda õpilastele võimalus jõuda endas selgusele, seada endale eesmärgid ja kujundada oma ideaale. Sageli võib kuulda ka kurtmist, et paljudel noortel puuduvad orientiirid ja kindlad väärtushoiakud.

Väljapääsu on otsitud religiooniõpetuse viimisest kooliprogrammi. Kuna olen varemgi sel teemal ajakirjanduses sõna võtnud, ei hakka ma siin oma seisukohta pikalt põhjendama (vt Postimees, 8. aprill 2003, <http://www.postimees.ee/index.html?number=689&op=lugu&id=96209>).

Olen nõus, et õpilastele peaks andma võrdlevaid teadmisi religioonidest, muidu on neil raske aru saada, mis toimub maailmas, nii praegu kui ka minevikus. Maailma religioone peab tundma ka selleks, et mõista maailmakirjandust, -kunsti ja -muusikat. Ent religiooniõpetus, mis ei põhine ühelgi konfessioonil ja erineb seega usuõpetusest, ei saa kuidagi võtta enda peale laste väärtuskasvatust. Kui religiooniõpetuse pooldajad

lubavad kasvatada moraalsemaid inimesi, siis nad petavad. Lubatakse seda, mida religiooniõpetus ei suuda, või kui suudab, siis jultustatakse religiooniõpetuse sildi all ikkagi mõne konfessiooni moraali.

Kui tahame, et meie lapsed mõtleksid oma elu ja tegemiste üle järele, tuleks neile õpetada filosoofilist eetikat, mille keskne küsimus on antiikajast peale olnud "Kuidas peaks elama?". Nii nagu teoloogia ei tee kedagi usklikuks, ei tee ka eetika kedagi moraalseks. Küll aga paneb ta inimesi mõtlema selle üle, mida nad teevad või tegemata jäätavad, mida nad väärtustavad ja missugused on nende kohustused. Kaudselt aitab see kaasa moraalselt paremale elule.

Filosoofiline eetika ei tegele moraali jultustamise, vaid moraalinormide põhjendamisega. Lasteaias ja algkoolis on lapsed saanud oma kasvatajatelt teada, mida peab tegema ja mida ei tohi teha. Mõtlev inimene tahab aga teada, miks peab või miks ei tohi. Põhjendus, et nii on jumalale meelepärane, rahuldab vaid usklikke. Need, kes jumalat ei usu, vajavad mingit teist põhjendust. Olgu selleks siis teadmine, et inimese mõistus käsib, et nii on meile kõigile lõppkokkuvõttes kasulik või et moraalne elu tähendab ka õnnelikku elu. Mida selgemini oskab inimene vastata küsimusele, miks olla moraalne, seda enam on loota, et ta teeb elus teadlikke valikuid.

Muidugi pole filosoofiline eetika ainus õppeaine, mis võimaldab õpilastel arutleda väärtuste ja normide üle. Ka ajaloo ja kirjanduse tunnis saab arutleda, miks ajaloolised isikud või kirjandusteoste tegelased käitusid nii ja mitte teisiti. Teiste käitumist analüüsid saab endalt küsida, kuidas oleksin ise selles olukorras toiminud. Selline arutelu võimaldab õpilastel jõuda selgusele oma väärtustes ja seada selgemini eesmärgid. Iseasi, kui paljud praegused kirjandus- ja ajalooõpetajad on harjunud õpilastega selliseid küsimusi arutama. Oleks oluline, et filosoofilist eetikat õpetataks kõigile tulevastele pedagoogidele, eriti aga humanitaarainete õpetajatele. Juba töötavatele pedagoogidele saaks eetikat õpetada ka täiendusõppe raames.

Toon vaid ühe näite sellest, kuidas eetikaküsimusi saaks käsitleda ajaloo tunnis. Aitasin hiljuti oma tütre valmistada ajaloo kontrolltööks. Teemaks oli ka-

he maailmasõja vaheline aeg. Materjal, mida ta kontrollitööks pähe pidi õppima, oli õige mahukas. Tuli teada, missugused lepingud sõlmiti, missugused parteid olid eri maades võimul, milline oli eri riikide majanduslik olukord. Enamiku sellest, mida laps pidi teadma, olen mina unustanud. Ent tean, kust seda järele vaadata, kui vaja on. Ainus, millega ajalootunnis polnud üldse tegeldud, oli küsimus, mis viis Teise maailmasõja puhkemisele. Minu meelest pole aga mingit kasu sellest, kui õpilane teab, mis Saksamaal, Venemaal, Prantsusmaal ja Inglismaal toimus, aga ei oska näha sündmuste omavahelist seost ja tähendust. Sõdadest rääkides saaks hästi käsitleda ka moraalküsimusi. Õpilasi saaks panna mõtlema sellele, kuidas sünnib ebaõiglus ja vägivald ning kuidas on võimalik, et inimesed teevad üksteisele nii palju kurja ning hävitavad ühe hetkega kultuuriväärtused, mida inimkæed sajandite jooksul on loonud.

Kooliprogrammis peaks olema senisest rohkem aineid, mis võimaldavad õpilastel oma peaga mõelda, arendavad analüüsioskust, loogilist mõtlemist ja eneseväljendust. Üks selline aine on kindlasti filosoofia, mida praegu õpetatakse gümnaasiumides valikainena. Siin avaldatud artiklite autorid on kõik veendunud, et filosoofia õppimisest on palju kasu. Selles, kellele, millal ja mis kujul filosoofiat õpetada, võib olla mõningaid eriarvamusi.

Erinumbri temaatika

Hariduse käesolevas erinumbris annab Eesti Filosoofiaõpetajate Seltsi esimees, filosoofiaõpetaja ja Tartu Ülikooli filosoofia osakonna doktorant Leo Luks ülevaate, kuidas filosoofia pärast Eesti taasiseseisvumist kohustuslikuks õppeaineiks sai ja siis valikaine staatusesse tõrjuti. Tartu Ülikooli filosoofiamagistrant Kaimar Karu tutvustab Helsingi Ülikooli rektori ja Soome Filosoofia Seltsi esimehe professor Ilkka Niiniluoto seisukohti filosoofia õpetamise kohta. Tartu Ülikooli filosoofia osakonna õppejõud Tiiu Hallap kirjutab Tartu Ülikooli filosoofia osakonna, Eesti Filosoofiaõpetajate Seltsi ja Tartu Ülikooli eetikakeskuse ühise töögrupi* ettepanekust, mille sisuks on viia uude õppekavasse gümnaasiumi kohustuslik filosoofiakursus nimetusega *filosoofiline eetika* või *filosoofia ja eeti-*

ka. Selle kursuse kolm keskset tala oleksid inimene, ühiskond ja moraal. Filosoofia laia uurimisala on siin kitsendatud filosoofilisele eetikale, kuna on tõenäoline, et just eetika probleemid on need, mida on kõige kergem koolis niimoodi esitada, et need seostuvad õpilaste endi eluga, on mõistetavad ja panevad kaasa mõtlema. Filosoofiline eetika aitaks siduda mõtestatud tervikuks inimeseõpetuse, kodanikuõpetuse, ajaloo ja kirjanduse. Filosoofilise eetika õppimine gümnaasiumi viimases klassis ei oleks õpilastele tarbetu lisakoormus, vaid annaks neile tuge küpsuskirjandiks valmistumisel, arendades mõtlemis- ja väljendusoskust.

Ent ükskõik kui suures mahus filosoofilist eetikat gümnaasiumis ka ei õpetataks, hõlmab see ikkagi vaid tühi murdosa õppekavast. Seepärast on väga oluline, et eetikaküsimustega tegeledaks ka teistes ainetes. Kõikide pedagoogide ettevalmistusse peaks kuuluma filosoofiline eetika, mis võimaldaks õpetajatel töstatada eetilisi küsimusi oma aine käsitlemisel. Samavõrd oluline on, et õpetajad ise mõtleksid sellele, missugused inimesed nad peaksid olema. Osaliselt tegeleb sellega õpetajate kutse-eetika, millest kirjutab Tartu Ülikooli filosoofia osakonna doktorant Külli Keerus.

Iga kord, kui õppekavasse tahetakse lisada või tagasi tuua mõnd uut ainet, tekib küsimus, mille arvelt see peaks toimuma. On selge, et kõik õpetajad hoiavad kümne küünega kinni oma tundi-dest ja soovivad neid pigem juurde, kui on nõus midagi ära andma. Just sellepärast oleks vaja, et uue õppekava koostamisel toimuks kogu ühiskonna osavõtul laiem diskussioon selle üle, missugust inimest soovime kasvatada. Alles siis saab vaadata, kas hariduse sisu ja õppeainete jaotus vastab sellele ideaalile. Ja kui ei vasta, tuleb õppekava teisiti üles ehitada, vajadusel lisades uusi õppeaineid ja muutes olemasolevate suhet. Kahjuks pole sellist põhimõttelist diskussiooni Eestis tänini toimunud.

Loodan, et filosoofiaõppejõudude ja õpetajate soov viia filosoofiakursus tagasi gümnaasiumi õppekavasse, leiab mõistmist ja toetajaid. Soovime ju kõik, et koolis antav haridus aitaks kujundada iseseisva mõtlemis- ja arutlusoskusega vastutustundlikke kodanikke, kes oska-

vad hoida vabadust ja hinnata oma riiki. Ühiskonna ja riigi moraalsete aluste tundmine takistab totalitaarse režiimi võimuletulekut ja näitab noortele, kuidas iga kodanik saab osaleda valitsemises. Kollektiivsete väärtuste omandamine soosib ühenduste loomist teiste inimestega, paneb neid hindama ühistegevust, solidaarsust ja sallivust. Tartu Ülikooli filosoofia osakonna doktorant Aive Pevkur näitab oma artiklis, et hea riigi eeldus on kõrgema võimu teadlik kandja. Sama osakonna doktorant Marek Järvi selgitab, mis sorti väärtus on sallivus.

Paljud, kes nõustuvad sellega, et filosoofilise eetika kursus on vajalik, küsivad, kust võtta õpikud ja õpetajad. Olen nõus, et see on raske küsimus, ent kui saadakse kokkuleppele, et õppeaine on vajalik, leitakse lahendus kõigile probleemidele. Tartu Ülikooli filosoofia osakond on valmis võtma enda kanda õpiku kirjutamise ja filosoofiaõpetajate ettevalmistamise. Oleme valmis tegelema ka teiste ainete õpetajate täiendus- ja ümberõppega. Õpetajate ettevalmistustööd filosoofilise eetika kursuse õpetamisel kergendavad Tartu Ülikooli eetikakeskuse väljaanded: Louis P. Pojmani "Eetika: õiget ja väära avastamas" ja veel sel sügisel ilmuv Jonathan Wolff'i "Sissejuhatus poliitikafilosoofiasse". Nende najal on võimalik ka tagasihoidliku filosoofiaharidusega teiste ainete õpetajatel valmistada ette põnev kursus, mis käsitleb inimese, ühiskonna, poliitika ja moraaliga seotud küsimusi.

* Töögrupp moodustati 2004. aastal gümnaasiumi uue kohustusliku filosoofiakursuse väljatöötamiseks. Töögrupi tegevust toetab rahaga Volkswagen Stiftung Saksamaal, mis aitab programmi "Gemeinsame Wege nach Europa" raames Tartu Ülikooli eetikakeskusel valmistada ette eetikakursust koolidele.